INKLYUZIV TA’LIM JARAYONIDA O‘QUVCHILARNING IJTIMOIY MOSLASHUVINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

N. T. Xursanova
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
1-bosqich magistranti
xursanovanozima57@gmail.com

Inklyuziv ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini rivojlantirish bugungi ta’lim tizimining eng dolzarb psixologik-pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim barcha bolalarning teng ta’lim olish huquqini ta’minlash bilan birga, ularning jamiyatga to‘liq integratsiyalashuvi, ijtimoiy munosabatlarga kirishishi va o‘zini erkin ifoda etishiga sharoit yaratishni ham nazarda tutadi [1]. Shu nuqtai nazardan ijtimoiy moslashuv shaxsning yangi ijtimoiy muhitga kirishishi, muloqot o‘rnatishi, ijtimoiy me’yorlarni o‘zlashtirishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishi bilan bog‘liq murakkab psixik jarayon sifatida qaraladi [2].

Ijtimoiy moslashuvning psixologik tuzilishi bilish, hissiy va xulq-atvor komponentlaridan iborat. Bilish komponenti o‘quvchining ijtimoiy vaziyatlarni tushunishi, tahlil qilishi va baholashi bilan bog‘liq bo‘lsa, hissiy komponent uning ijtimoiy muhitga nisbatan ishonch, xavotir, qo‘rquv yoki qoniqish kabi emotsional munosabatlarini ifodalaydi. Xulq-atvor komponenti esa real muloqot jarayonida namoyon bo‘ladigan hamkorlik, muloqotga kirishish va ijtimoiy qoidalarga rioya qilish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi [3]. Inklyuziv sinf sharoitida bu uch komponent turli darajada rivojlangan bo‘lib, bu individual yondashuv zarurligini belgilaydi.

Mazkur jarayonni chuqur o‘rganishda psixodiagnostik metod va metodikalar alohida ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta’limda o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuv darajasini aniqlash uchun kuzatish metodi, sotsiometriya, yakunlanmagan gaplar

metodi, rasm asosidagi proyektiv metodlar hamda aqliy rivojlanishni baholash topshiriqlaridan keng foydalaniladi [4]. Kuzatish metodi o‘quvchining tabiiy muhitdagi xulqini tahlil qilish imkonini bersa, sotsiometriya sinfdagi ijtimoiy munosabatlar tizimini aniqlashga xizmat qiladi. Yakunlanmagan gaplar metodi orqali o‘quvchining ichki kechinmalari va ijtimoiy tasavvurlari ochib beriladi, rasmli metodlar esa uning emotsional holatini ifodalaydi. Ushbu metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi o‘quvchi haqida kompleks psixologik tasavvur shakllantiradi.

Shu asosda inklyuziv ta’limda ijtimoiy moslashuvni rivojlantiruvchi omillar tizimi ham muhim o‘rin tutadi. Pedagogik omillar o‘qituvchining individual yondashuvi, qo‘llab-quvvatlovchi sinf muhiti va differensial ta’lim tashkil etilishi bilan belgilanadi. Psixologik omillar o‘quvchining o‘ziga ishonchi, emotsional barqarorligi va motivatsiyasi bilan bog‘liq bo‘lsa, ijtimoiy omillar tengdoshlar bilan munosabat, sinf jamoasidagi integratsiya darajasi orqali namoyon bo‘ladi. Oilaviy omillar esa ota-onaning psixologik qo‘llab-quvvatlashi va tarbiyaviy yondashuvi bilan bevosita bog‘liqdir [1].

Mazkur jarayonni samarali rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik va psixologik metodlardan foydalanish zarur. Jumladan, guruhli hamkorlik metodi o‘quvchilarda jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, rolga kirish metodi esa turli ijtimoiy vaziyatlarni modellashtirish orqali muloqot malakasini kuchaytiradi. O‘yin texnologiyalari bolalarning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi, “do‘stlik juftligi” metodi esa ijtimoiy jihatdan sust o‘quvchilarni faol tengdoshlari bilan birlashtirib, moslashuv jarayonini tezlashtiradi. Refleksiya daftari orqali o‘quvchilar o‘z his-tuyg‘ulari va ijtimoiy tajribalarini tahlil qilib boradilar, bu esa o‘z-o‘zini anglash jarayonini kuchaytiradi [3].

Shuningdek, integratsiyalashgan psixodiagnostik rivojlantirish modeli inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu modelga ko‘ra, avval kuzatish va sotsiometriya orqali sinfdagi ijtimoiy holat aniqlanadi, so‘ng

yakunlanmagan gaplar va rasmli metodlar orqali emotsional va ichki psixologik holat tahlil qilinadi. Keyingi bosqichda guruhli hamkorlik, rolga kirish va o‘yin texnologiyalari orqali rivojlantiruvchi ta’sir amalga oshiriladi, yakunda esa monitoring va qayta baholash orqali o‘zgarishlar kuzatib boriladi [4].

Yuqoridagi yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim jarayonida ijtimoiy moslashuv faqat tabiiy jarayon emas, balki ilmiy asoslangan psixodiagnostik va pedagogik metodlar yordamida boshqariladigan tizimli jarayondir. To‘g‘ri tashkil etilgan inklyuziv muhit har bir o‘quvchining jamiyatga moslashishi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy rivojlanishi uchun mustahkam asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Выготский Л. С. *Педагогическая психология*. — Москва: Педагогика, 1991.
2. Пиаже Ж. *Речь и мышление ребенка*. — Москва: Педагогика, 1994.
3. Немов Р. С. *Психология*. — Москва: Владос, 2010.
4. Karimova V. M. *Psixologiya*. — Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2018.